

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 2

Fylke: Sør-Trøndelag

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Rennebu

Emne: Transport av høy

Bygdelag:

Oppskr. av: I. O. Rokkones

Gard: Rokkones

(adresse): Staman

G.nr. 132 Br.nr. 1

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Både - og. Jeg er 72 år, bonde, født og oppvokset i Rennebu.

SVAR

1. Her i Rennebu har markaslått vært drevet fra uminnelige tider, men tok av etter hvert som kunstenget kom i bruk, og nå er det temmelig lite igjen av markaslåtten. Den drives nå helst av småbrukere og bureisere (husmenn er så å si en saga blott i Rennebu). Nå har som regel også småbrukerne hest, men i gamle dager - da var det husmenn - måtte de bære høyet sammen om sommeren, og om vin/eteren dro de det heim på skikjelke, unntatt en og annen som hadde kjørekse. Bortsett fra denne forskjellen hva trekkraft angår, foregikk markadrifta på samme vis både på store og små bruk. En kan vel si at det var mellom 1900 og 1910 at markadrifta tok til å minke i neververdige grad.

2. Småbrukere og husmenn som ikke hadde hest eller okse bar høyet fram til stakk, løe eller veltehesje. De kunne ~~bære~~ ^{kjembe} det sammen og bære det i riva; de kunne bruke svolk (svälk - ä betegner en mellomlyd mellom a og æ, L betegner tjukk l), eller to mann bar det mellom seg på to staurer eller stenger. Svolken ble laget av ei lita ungbjørk. Greinene i toppen ble surret sammen til ei løkke som en dro tjukkenden gjennom. En la tjukkenden over aksla og holdt den med begge hendene.

Der de hadde trekkraft ble høyet "sett i lass". Onnetausene gikk først med sine "bre-rivo" (rive med stutte tinder og langt skøft) og ~~raket~~ "mua", d. v. s. de raket

sammen "vønn-denn" (tidligere på dagen, når "rå-ka" var tørr oppå, ble den "vanda" - snudd opp ned, lagt i render),

Så kom onnakarene etter og gikk løs på "mu-enn". De brukte høyrive (stuttere skaft og lenger tinder), som de "kjäm-ba" høyet sammen med. "Kjämba" ble lagt fast inntil foten, og kraftige karer kjembet sammen så mye som riveskaftet rakk. Så lettet de kjemba litt opp på midten, hvor den var tykkest. Og så kom det "kritiske øyeblikk" - karen holdt hardt i riveskaftet med den ene handa, den andre grep fatt i kjembekanten, mens albuen tok støttemot lår-muskelen, karen svingte seg halvt om, og overkroppen kom i rak stilling. Dermed kom kjemba opp på aksla, dog så at den framleis ble understøttet av handa (fingrene), hvorpå marsjen mot lasset begynte. Bæreren gikk gjerne "lett på tå", med knærne litt bøyd, slik at gangen ble fjerende. Å lage kjembe og å få den fast og sikkert opp på aksla var litt av en kunst, og de første forsøk falt som regel ikke heldig ut.

Lass-settinga gikk for seg slik: Husbonden gikk først og la til "sloer" - ei bjørkestang som ble lagt på et sentralt sted. Så hogg han 4 småbusker og la tvers over sloen("slo-inn"). Den første kjemba ble lagt på diger-enden av sloen. Den neste bestemte lassets lengde og ble lagt på bakenden ("grann-andinn"). Så kom 2 kjember som ble lagt på midtpartiet. Disse kjembene ble kalt "lå-kjämba" eller "le-kjämba" og ble lagt med tverrendene litt innpå hverandre, og lasset ble såleis litt breiere på midten. Slik ble det lagt tre lag, som regel altså 12 kjember i lasset. Siste mann som la kjembe på lasset, var ansvarlig for at lasset ble pusset og fint raket. Lasset måtte være noe "åt-kvesst" for at mulig regn skulle "skyt-tå" og ikke trenge inn i lasset, og lasset måtte være høyest på midten.

Så gjensto transporten fram til løa eller stakken, og

denne foregikk gjerne i åbitsøkta eller dugurdsøkta den følgende dag. En av onnakarene måtte være "tong-kar".

Han gikk til nærmeste lasset med rive og høytang. Av ei slik høytang vedlegges en tegning, men skal bemerke at tegninga ikke er helt korrekt. I forenden har tanga et vidje-band med nesting, og denne nestingen ble smettet inn på rotenden av høysloen. Så ble tanga lagt over lasset, og på bakenden ble brukt et "tangband" med en krok i til å feste i sloen. Tangbandet var et alminnelig tau, eller rep av dyrehud, og ble trukket rundt tvertreet på ~~tan~~ tanga. Tongkaren surret så den ledige ende av tangbandet rundt buksebaken, satte føttene mot lassenden og bikket kroppen bakover og trakk til, hvorved han "gjørt" lasset sammen så fast at det ikke "datt-sunn" under kjøringa. Når lasset var høvelig sammengjørt holdt mannen fingrene over bandet ved tvertreet for at surringa ikke skulle "gå atti-att" noe. Var en for slepphendt her, kaltes det å "gi til kjerringa". Den ledige ende av bandet ble så surret omkring endene ("honna") på tvertreet, slik at det satt helt fast. Så måtte tongkaren velte lasset. Han gikk ned på ett kne og fikk med fingrene tak i rotenden på to av tverbuskeje som var lagt over sloen, hvorpå han satte hodet mot lasset, og med et krafttak reiste han seg så og fikk lasset over på sida. Så kom en mann med hest og høyslede (enten en alminnelig slede med meier, eller en såkalt "rull-slåe" med korte meier på framenden og små trehjul litt bak midten). Kjøreren veltet sleden og trakk den inn til lasset og sloen, og tongkaren tok plass på den andre siden og fikk med et krafttak veltet lass og slede på rett kjøll igjen. Når så lasset var kjørt vekk, tok tongkaren riva og raket sammen den vesle høyslumpen som lå igjen, og bar så denne i riva til neste lass. Like- så tok han med seg ny tang som kjøreren hadde brakt med. Ved løa eller stakken var det gjerne flere - helst både

karer og kvinnfolk - som tok imot. Lasset ble ~~veltet~~
~~tet~~ av sleden og igjen satt på rett kjøll, hvorpå kjøreren
 fikk frigjort høytanga og tok den med seg på neste tur,
 mens de andre besørget avlessinga. En eller to fanget av
 lasset, andre tok imot, løste opp klumpene og ~~jævnet~~
 utover, hvorpå det hele ble tråkket sammen til en fast
 masse.

Rullslåene hadde som nevnt korte meier foran og små
 jarnskodde trehjul bak, Likeså aksel av tre. De var al-
 minnelig brukt ^{fra omkr. 1800,} ~~med aksel av tre,~~ i sær på de mere brattlendte
 gårder, men omkring 1830 ble de avløst av langvogner,
 som blir brukt til både høy- og kornkjøring. Likevel
 finns det framleis enkelte rullslåer i bruk, bare med
 den forskjell at de nå er forsynt med skrinder (høygrind).
 Skrinder begynte å komme i bruk omkring 1890, og fra da av
 ble det mere og mere avlegs å "sette lass". Skrindene er
 det mange modeller av, med høyst forskjellige låseinn-
 retninger. 4-hjulsvogn har aldri vært brukt her til høy-
 og korntransport. Før 1800 fantes ikke vogn i bygda.

Fra de eldste tider var det bare "trestengslåer" til
 bruk både vinter og sommer. Så sent som omkring 1800
 hendte det at bare en eneste mann eide ei jarnsteng, og
 den lånte han bort til sine naboer når de skulle ut på
 lenggere kjøretur. Jarn fantes nesten ikke i kjøregrei-
 ene, det ble brukt vidjer til å binde sammen alt mulig.

Langsleden var opprinnelig ganske kort, ikke fullt
 4 alen. Men da varekjøringen fra Støren jernbanestasjon
 tok til for fullt alvor - det var omkring 1890 - og de
 tyngre dølæster etter hvert fikk innpass, fulgte og-
 så langsleden med i utviklingen. Den ble 4 alen og en
 kvart, og enkelte 4½ alen. Nå holder langsleden på å bli
 avløst av støttinger med doning på.

Høytransporten heim fra marka foregikk på vinter-
 føre. Den begynte når snøen kom og varte gjerne til i

*) Stavene av fjunt nær lassit var "gjørt"

april, enkelte år med sen vår endog til i mai. Da fellesslått nesten aldri forekom her, besørget de transporten hver for seg, men når flere brukte samme veg, slo de gjerne følge, og vegbrøytinga utførte de i fellesskap. Lessinga av vinterlass foregikk slik: De vendte bakenden av langsleden mot stakken eller løeåpningen. De la 2 staurer ^{+) tvers} over sleden, en framme og en bak, slik at endene stakk ut fra ~~siden~~ et stykke på hver side. På disse endene la de så en bjørksloe på hver side langs sleden. Mellom meiene og "oppådelen" på sleden la de så 3 rep, framrepet og bakrepet med hegda (Rephegd, se tegningen) i samme retning, og midtrepet med hegda i motsatt retning. Når så høyet var lagt på sleden, la de to høyveer (bjørksloe) på hver side langs lasset, og 1 høyve oppå, hvorpå "gjøringa" ble utført og repene "satt". Så ble lagt på "kneppinger", d. v. s. et høyfang på tvers både på framenden og bakenden av lasset, og disse kneppingene ble gjort fast ved hjelp av "høytuggu" - en slik var festet til tverenden av sleden, en framme og en bak, og besto av vidjeband med tvertre. Tverendene på lasset ble belagt med flere små busker, hvorpå tugguene ble ~~xxx~~ trukket over, og de ledige ender av framrep og bakrep ble trukket rundt tugguens tvertre og "gjørt" fast, hvorpå de enda ledige repender ble smettet rundt repet ^{nede} ~~knegex~~ på siden og trukket tvers over tuggubandene og endelig gjort fast i repet på motsatt side. Lasset, som på oversida fikk skabelon som en to-puklet kamel, ble på denne måte surret ganske solid fast, og det trengtes også, da skogsvegene ofte kunne være både bratte og staupete.

I et vinterlass gikk 2 sommerlass. I en høystakk var det vanlig fra 3 til 8 sommerlass. I et sommerlass gikk det som før nevnte alminnelig 12 kjember, i ei skrind av vanlig størrelse går det litt mere, 130 - 170 kg. - Foran er nevnt "velthesjer" - de hadde skabelon

6
omtrent som et sommerlass, men var noe større. De ble i høyinga satt på sloe eller stang på en høy og tørr plass, gjerne på et lite svaberg, hvor snøen drev av og væte ikke kom til, så en unngikk at lasset spekte fast. "Hesja" ble nemlig stående til om vinteren og ble da lesset på sleden på samme vis som sommerlasset. Metoden var ikke så mye brukt, og "velthesja" er nå en saga blott. Like-dan er det med høystakken. De eneste minner en ennå har igjen etter stakk og hesje er en og annen gammel og morknet stakkstang, og så noen stedsnavn som "Stakksenget" og "Hesj-stø-bärja".

2 hester ble som regel bare brukt ved framkjøring av gras til tørk på slettvoll. På myrledden kunne det være nødvendig å sette vidjetryger på hestehovene.

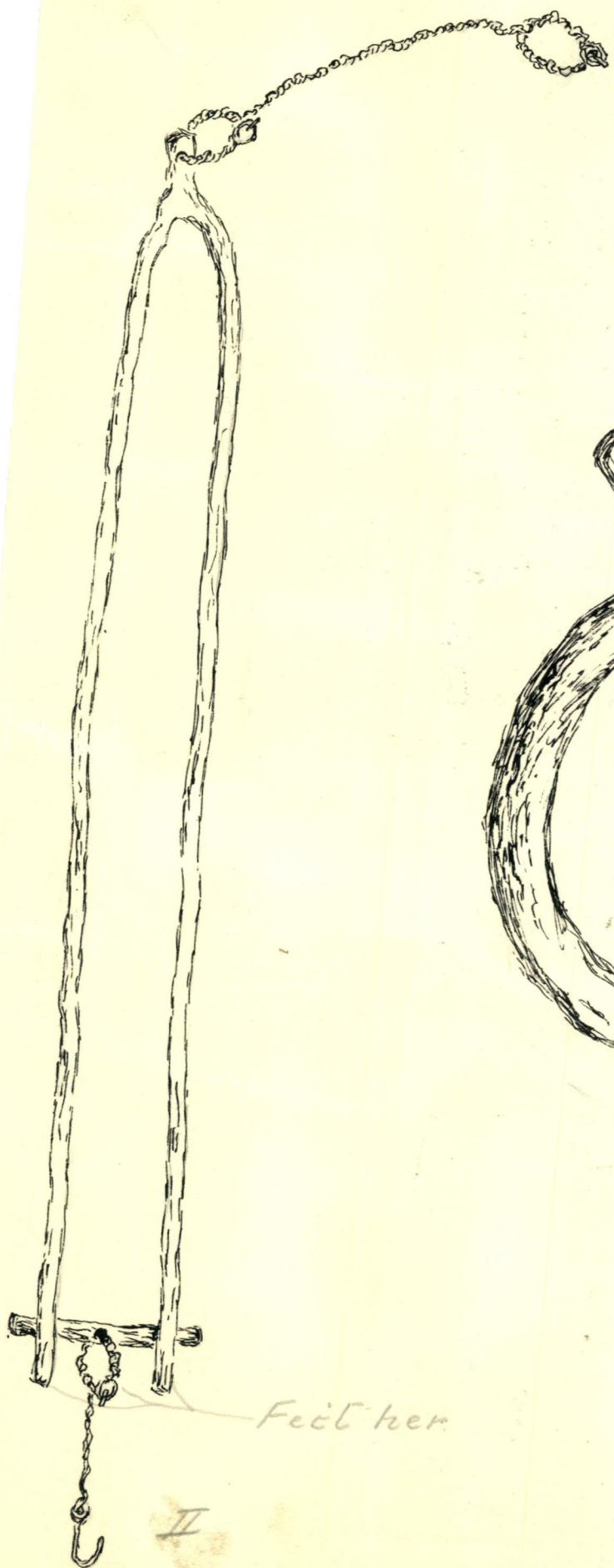
De gamle trodde at størrelsen av siste lasset om sommeren betydde noe for neste års avling. Var lasset lite, ble det lite høy neste år, var det stort, ble også neste avling stor. Intet høy måtte ligge igjen i enget, alt måtte rakes opp. På vinterveg måtte ingen komme med vogn, ikke engang etter at det ble barflekke. Sleden hadde eneretten.

BYGDØY
NORSK ETNOLOGISK GRANSKING
adr. NORSK FOLKEMUSEUM

340



ATNE HANSTAD
1946.



Felt her

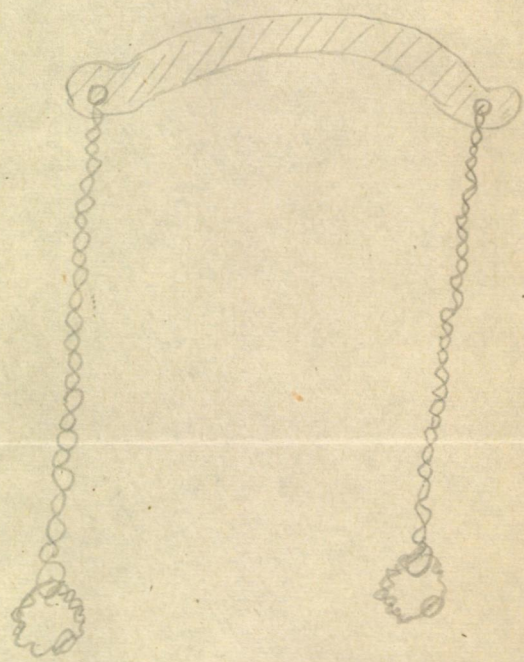
II



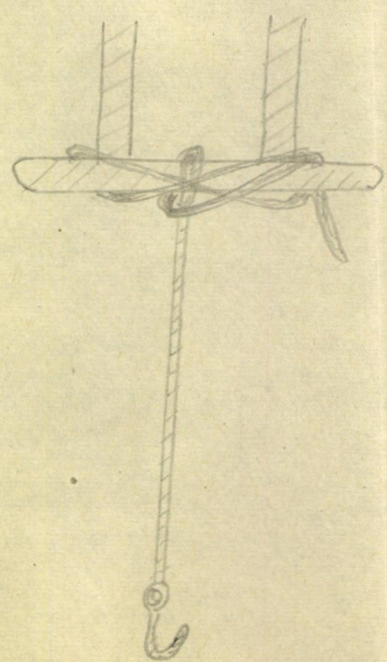
III

340

- 1. Høykæver
- 2. Høytaug
- 3. Rephegd



Høytuggu.



Korrekt høytaug.